

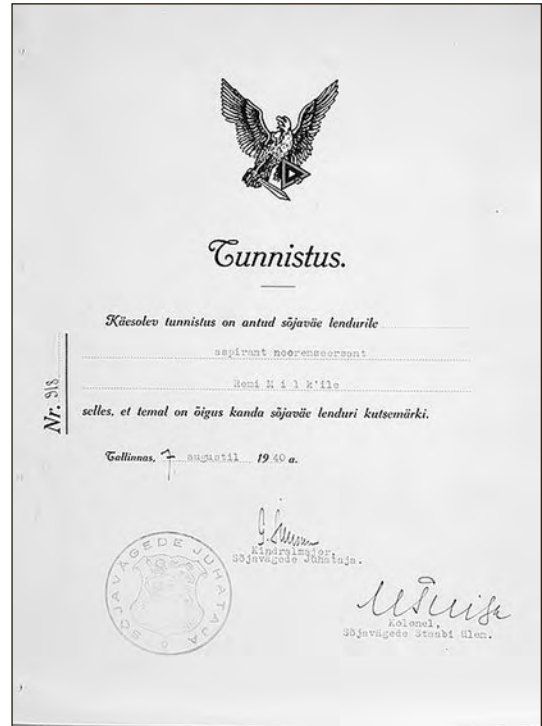
Mõnda Remi Milki isikukogust

Ranno Sõnum*

Eesti sõjamuuseumi – kindral Laidoneri muuseumi arhiivis on arvukalt erinevate inimeste isikukogusid. Nii näiteks on muuseumis hoiul Saksa armees teeninud eestlastest sõjakirjasaatjate Jüri Rimmeldase ja Karl Gailiti, Eesti sõjaväeluure eelviimase ülema kolonel Richard Maasingu, sõjaajaloolase Peeter Larini ning taastatud sõjamuuseumi esimese direktori Hannes Walteri isikukogud.

Et kogusid uurijatele ja kõigile huvilistele lihtsamini kättesaadavaks teha, on muuseumid ette võtnud oma kogude digiteerimise ja neile juurdepääsu tagamise Eesti Muuseumide Veebivärava (Muis) kaudu. 2021. aastal digiteeriti Eesti sõjamuuseumis Muinsuskaitseameti toel Eesti sõjaväelenduri Remi Milki (1920–2011) isikukogu 31 albumit, mis asuvad muuseumi arhiivkogu (KLM F47). Kokku 34 albumist¹ koosnev Milki isikukogu kajastab peamiselt tema elu ja teenistuskäiku, samuti sõjaeelse Eesti lennuväe ja lennunduse ajalugu, eesti lendurite saatust Teises maailmasõjas ning lennunduse ajalugu üldisemalt. Albumites leidub ka materjale, mis puudutavad Teise maailmasõja sündmusi Euroopas ja Baltikumis. Remi Milk oli Eesti sõjaväe lennukooli viimase, okupatsioonieelse lennu kadett. Õpinguid alustas ta 1938. aasta novembris ja lõpetas need 1940. aasta augustis. Tema kogus on säilinud Eesti sõjaväelenduri kutsemärgi tunnistus, mis omamoodi ajaloo kurioosumina on väljastatud päev pärast Eesti inkorporeerimist Nõukogude Liidu koosseisu, 7. augustil 1940. Lisaks leidub Milki õppimise ajast lennukoolis arvukalt fotosid ja kirjalikku materjali.

Ühtlasi on sellesse kogusse talletatud materjale, mis kajastavad Remi Milki teenistust 1940. aasta sügisel Eesti armeest reorganiseeritud Punaarmee 22. territoriaalkorpuse lennueskadrillis, samuti tema osavõttu 1941. aasta suvesõjast Hirvelaane pataljoni koosseisus. Arvestatava osa Milki kogust moodustavad ka need materjalid, mis puudutavad nii tema kui ka teiste eesti lendurite teenistust Saksa sõjaväes Teise maailmasõja ajal. Selle perioodi materjalide hulgas on arvukalt fotosid ja dokumente, sealhulgas Remi Milkile antud Saksa aumärkide tunnistused ja talle kuulunud Saksa lennuväe *Soldbuch* ehk sõduriraamat, milles on kirjas tema teenistuskäik. Hästi on kajastatud ka eesti lendurite põgenemine 1944. aasta septembrist kuni 1945. aasta aprillini Rootsi. Nende põgenemiste kohta on Milk koostanud ka tabeli, mis kannab pealkirja „Eestlased lennukeil

Remi Milki Eesti sõjaväelenduri kutsemärgi tunnistus, mis on väljastatud 7. augustil 1940. KLM ET 2779 F.47, 84

* Ranno Sõnum (2002), TÜ ajalooüliõpilane ja Eesti sõjamuuseum-kindral Laidoneri muuseumi lepinguline kaastöötaja, Mõisa tee 1, 74001 Viimsi, ranno.sonum@ut.ee.

¹ Varasemalt oli sellest isikukogust digiteeritud kolm albumit. Link Remi Milki digiteeritud isikukogule: <https://www.muis.ee/et/catalogue>

Remi Milk koos oma lendur-vaatleja Kornelius Kallasega Rootsis 21. septembril 1944. KLM ET 1559:8 F.47, 3.

gas on rohkelt fotomaterjali eesti lendurite ja nende perekondade koosviibimistest Rootsis. Milki isikukogu albumites leidub ka kirjavahetust, mida ta pidas nii oma sõjakaaslastega kui ka ajaloolaste ning ajaloo huvilistega. Veel on nendes albumites jõulukaardid, millest kõige silmapaistvamad on kahtlemata Teise maailmasõja aegse Saksa lendurässa Hans-Ulrich Rudeli saadetud jõulukaardid Remi Milkile, foto Milki külaskäigust Rudeli juurde 1974. aasta juulis, paar fotot Milki külaskäigust Rudeli lese ja Rudeli haua juurde 1983. aasta juulis, samuti Milki kirjutatud artikkel „Mälestuskilde Hans-Ulrich Rudelist“, mis ilmus ajalehe Võitleja 1984. aasta juuli/augusti numbris.

Remi Milki kogu 11 albumit sisaldavad väljalõikeid Rootsi ajalehtedest, samuti paguluses ilmunud eesti ajalehtedest ajavahemikul 1944. aasta september kuni 1992. aasta sügis. Väljalõiked 1944. aasta septembrist kuni 1945. aasta maini pärinevad peamiselt nendest Rootsi ajalehtedest ilmunud artiklitest, mis kajastavad 1944. aasta sügisel Eestis peetud lahinguid ja Teise maailmasõja lõppu Euroopas. Järgnevate aastakümnete ajaleheväljalõigete põhifookus on Rootsi kuningriigi tähtsündmustel ja ühtlasi Rootsi ajakirjanduses ilmunud artiklitel Eesti kohta. Eesti ajalehtede väljalõigetel on põhirõhk Eesti ja eestlaste saatusel Teise maailmasõja ajal, aga ka Välis-Eesti kogukonnas toimunud sündmustel, nagu näiteks ESTO päevad. Hulganisti leidub artikleid Eesti iseseisvuse taastamise kohta perioodist 1989–1992, seda nii Välis-Eestis kui ka Kodu-Eestis ilmunud väljaannetest. Aajaleheväljalõigete hulgas on ka Remi Milki enda kirjutatud artiklid eesti lendurite saatuse kohta Teises maailmasõjas, lennunduse arengust üldisemalt ja ka järelehuüded sõjakaaslastele. Lisaks on selle isikukogu albumites mitmeid käsikirju Eesti sõjalennunduse ajaloost, mille seast väärivad esiletõstmist sõjaajaloolase Toe Nõmme põhjalikud käsitlused „Eesti õhukaits 1939–40“ ja „Eesti lennuväe lennukid 1919–1940“.

Küsimusele, kas uurijad on seda kogu ka kasutanud, on vastus jah. Seda on teinud Hanno Ojalo oma raamatus „Kibeda lõpuni: Luftwaffest Eesti Diviisi ridadesse“,² milles ta annab ülevaate eesti lennuväelaste sõjateest Teises maailmasõjas, ja lendur Raivo Kask enda koostatud kogumikus „Lendurijutud“, milles ta on publitseerinud ka oma kogus olevad Remi Milki mälestused.³ Mõlemad on Milki isikukogust kasutanud fotosid, Ojalo lisaks ka muid materjale.

Remi Milki isikukogu puhul on tegemist segamaterjalidega, mistõttu võib nende edasisel säilitamisel ette tulla probleeme, sest erinevad materjalid vajavad erinevaid säilitustingimusi. Sellest hoolimata on Remi Milki isikukogu uurijatele lahkelt avatud.

Rootsi 1944–45“ ja milles on kuu-päevaliselt ning kellaajaliselt ära toodud, millal üks või teine lennuk Rootsi saabus, mis üksusest see oli, kes olid meeskonnas, mis tüüpi see lennuk oli ja mis sellest edasi sai.

Just 1944. aasta septembrist pärineb haruldane foto Remi Milkist ja tema lendur-vaatlejust Kornelius Kallasest, keda on pildistatud pärast Rootsi jõudmist oma lennuki taustal. Milk on oma põgenemisteekonna kirja pannud eraldi ettekande tekstina, millega ta esines 29. septembril 1996 Stockholmi Eesti Majas ja see tekst on samuti tema kogus olemas.

Sõjajärgsete materjalide hul-

² H. Ojalo. Kibeda lõpuni: Luftwaffest Eesti Diviisi ridadesse. Tallinn: Ammukaar, 2021.

³ R. Kask. Koost. Lendurijutud: Remi Milk, Karl Lepiman, Peeter Murusalu, Raivo Kask. Tallinn: SE&JS, 2019.